

Ali Suavî'nin Avrupa'daki Yaşam Öyküsü ve Hakkındaki İthamlar

 DİNÇER ÖZTÜRK^a

Öz: Türk edebiyatında iz bırakmış şahsiyetlere baktığımızda karakteristik ortak özellikleri; bütünlüklü bir entelektüel duruş, düşünce yapısı, hayat içinde kendilerini estetik olarak konumlandırmaları ve çağın dilini ustalıklı kullanmalarını sıralayabiliriz. Genç Osmanlılar'dan Ali Suavî, kaleme almış olduğu yazılarıyla vaaz ve sohbetleriyle döneminde oldukça dikkat çekmiş ve ses getirmiştir. Ancak bir bütün olarak Ali Suavî'nin yaşamına ve sanatına baktığımızda bitimsiz umutlara, paradoksal bir düşünce dünyasına sahip olduğunu görürüz. Bu paradoksal yapı, girift yaşam tarzı, mizacı, zaafı, bazı fikirleri ve kişiliğinin hâkim olduğu patolojik özellikleri onu edebiyatımızda ilginç ve tartışılır bir hale getirmekle birlikte onun hakkında daima ciddi hükümler verilmesine ve ağır ithamlarda bulunulmasına da neden olmuştur. Çalışmamızda, teolojiden felsefeye, eğitimden filolojiye, tarihten coğrafyaya, edebiyattan politikaya, sosyolojiden iktisada ve dini ilimlere kadar birçok konu ile iştigal eden ve eklektik bir şahsiyet olan Ali Suavî ile alakalı çeşitli yönleriyle yapılan çalışmalara katkı sağlamak amacıyla *Tercüman-ı Şark* gazetesinde, Ali Suavî'nin Avrupa'daki yaşamı ve hakkındaki ithamlar üzerine yazılanları ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Ali Suavî, Genç Osmanlılar, Tercüman-ı Şark, gazete, Tanzimat.

^a Iğdır Üniversitesi, Sağlık Bilimleri MYO, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü
dincer_ozturk@hotmail.com

Ali Suavi's Life Story in Europe and the Accusations against Him

Abstract: When we look at the figures who left their mark in Turkish literature, their common characteristics are; We can list their holistic intellectual stance, and mindset, positioning themselves as aesthetes in life and their masterful use of the language of the age. Ali Suavi, one of the Young Ottomans, attracted a lot of attention and made a splash in his period with his writings, sermons and conversations. However, when we look at Ali Suavi's life and art as a whole, we see that he has endless hopes and a paradoxical world of thought. This paradoxical structure, his lifestyle, his temperament, his weaknesses, some of his ideas and the pathological characteristics of his personality make him interesting and controversial in our literature and have always caused serious judgments and heavy accusations about him. In our study, we aim to contribute to the studies on various aspects of Ali Suavi, who was an eclectic personality and dealt with many subjects from theology to philosophy, from education to philology, from history to geography, from literature to politics, from sociology to economics and religious sciences In *Tercüman-ı Şark* newspaper, 19th century. This study aims to reveal what was written about Ali Suavi's life in Europe and the accusations against him, which was mentioned extensively in the 19th century Turkish intellectual and literary history.

Keywords: Ali Suavi, Young Ottomans, *Tercüman-ı Şark*, newspaper, Tanzimat.

Giriş

XIX. asır Türk fikir ve edebiyat tarihinde kendisinden çokça söz edilen Ali Suavî, edebiyatımızda en çok dikkat çeken, üzerinde konuşulan, hakkında yazılar kalem alınan, bilimsel çalışmalar yapılan önemli düşünce ve sanat adamlarındandır. O, yayımlandığı dönemlerde ses getirmiş, milletin dikkatini çekmiş *Muhbir* ve *Ulum* gibi gazetelerin çıkarılmasına öncülük etmiş, insanları örgütleyerek iktidarı değiştirme teşebbüsünde bulunacak kadar ihtilalci ve fikirlerini fiillerine dökerek hayatını kaybetmeyi göze alacak kadar fanatik bir Osmanlı aydınıdır. Osmanlı rüştiyelerinde ve medreselerinde okuyan ve kendisin iyi bir şekilde yetiştiren Ali Suavî dinî, felsefî, siyasal ve sosyal alanlara vakıf olmuş ve bu alanlarda yazılar yazmış 'heyecanlı, zeki ve atılgan' bir karaktere sahip olmanın yanı sıra ilk Türkçü, ilk Türkçeci hatta laisizm prensiplerini ilk ortaya atandır (Atay, 1997, s. 9-10).¹

Türk edebiyatında iz bırakmış şahsiyetlere baktığımızda karakteristik ortak özellikleri; bütünlüklü bir entelektüel duruş, düşünce yapısı, hayat içinde kendilerini estet olarak konumlandırmaları ve çağın dilini ustalıklı kullanmalarını sıralayabiliriz. Ancak bir bütün olarak Ali Suavî'nin girift yaşamına ve sanatına baktığımızda paradoksal bir düşünce dünyasına sahip olduğuna tanıklık ederiz. Bu bitimsiz paradoksal yapı, yaşam tarzı, mizacı, zaafı, bazı fikirleri ve kişiliğinin hâkim olduğu patolojik özellikleri onu edebiyatımızda ilginç ve tartışılır bir hale getirmekle birlikte onun hakkında daima ciddi hükümler verilmesine ve bazı ithamlarda bulunulmasına da neden olmuştur. Ahmet Hamdi Tanpınar, "Ali Suavî, eserleriyle değil, karakteriyle izah edilmesi lazım gelen adam"² olduğunu ifade ederek şöyle devam eder: "Hakikatte Suavî zannedildiğinden fazla değişen bir adamdır." Abdullah Uçman ise "Ali Suavî'nin makale ve kitapları dikkatle incelendiğinde insicamlı bir kafaya sahip olmadığını hayatında olduğu gibi savunduğu fikirlerde de birçok

¹ Falih Rıfık Atay, *Baş Veren İnkılapçı*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 9-10.

² Ahmet Hamdi Tanpınar, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016, s. 237.

tezatlar vardır"³ der. Niyazi Berkes de onu, çıkarlarından başka bir amaç gütmeyen, ahlaksız⁴ şeklinde anlatırken, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, lüzumundan fazla haris⁵ biri olarak aktarır. Suavî, fikirleri ve davranışlarıyla, çağdaş Orta Doğu'nun istikrarsızlığına inkâr edilemez bir katkıda bulunan, farklı modern İslami siyasî-dinî cemiyetlerin liderlerine oldukça benzeyen Müslüman bir radikaldi.⁶ Şerif Mardin, Ali Suavî'de Türkçülükten ziyade İslamcılığın ağır bastığını ifade ederken, Hilmi Ziya Ülken ise Suavî'nin Osmanlıcılığa karşı fikri bir tepki olarak Türkçülük yaptığını ve Osmanlılık şuurunu yerine Türkçülük şuurunu uyandırmaya çalıştığını düşünür.⁷

Böyle bir durumda Ali Suavî'yi belirli bir alana oturtmak oldukça güçleşir. Çünkü Ali Suavî, sadece mizaç ve karakteri itibarıyla değil, fikirleri ve hayat aksiyonu yönünden de problematik bir şahsiyettir. Nitekim bu yüzden olacaktır ki onun hakkında çok çelişkili, hatta birbirine zıt hükümler verilmiştir. Ancak bu hükümlere bakarak onun ne olduğu kadar ne olmadığını da anlamak güçtür.⁸ Bu tezatlı hükümler arasında bir tarafta "olağanüstü zeki", "mütebahhir âlim", "değeri bilinmemiş idealist", "vaiz", "kahraman şehit"; öteki tarafta "câhil", "şarlatan", "küçük adam", "megalomanyak", "mağrur", "hain", "dolandırıcı", "yalancı", "şarlatan", "ajan" "bukalemun", "deli" Ali Suavî vardır. Ancak onun paradoksal yapısından dolayı ona yüklenen sıfatları İsmail Hami Danişmend, "*Hem câhil, şarlatan ve maskara, hem münevver, âlim ve fâzıl, hem deli, meczub, ebleh ve aptal, hem ateş gibi zeki, zekây-ı fevkalâde sahibi, cerbezeli ve yaman, hem müfsid, fâsid, pür-mesâvi ve döne,*

³ Abdullah Uçman, "Ali Suavî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, 1989, s. 447.

⁴ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Hazırlayan: Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, s. 286.

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Ali Suavi ve Çırağan Vak'ası", *Belleten*, No 29 Yıl: 1944, s. 74

⁶ Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 400.

⁷ Mehmet Kaan Çalen, (2015), Ali Suavî'nin "Türk" İsimli Makalesine Dair Bazı Notlar, *Devlet*, Yıl 12, Sayı 458, s. 94.

⁸ Hüseyin Çelik, *Ali Suavî ve Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2021, s. 16.

hem değerli, hürriyet âşığı, Türkçü ve teceddütçü, hem Buhârâlı, hem İstanbullu ve nihayet hem hiçbir dil bilmez, hem birçok diller bilir.”⁹ şeklinde ortaya koymaya çalışır. İsmail Hami Danişmend, bu sıfatlara “muhteşem deli” tanımlamasını da ekler.¹⁰ Oldukça maceralı bir hayat sürdüren Ali Suavî'nin arkadaşları, çağdaşları onu şarlatanlıkla, sabit fikirli ve huysuz bir olarak anlatırlar.¹¹ *Tercüman-ı Şark* gazetesinde de Suavî hakkındaki ithamlar onu Avrupa'da görmüş, tanımış kişilerden duyduklarından hareketle yazıyı kaleme aldıkları belirtilir. “Suavî'yi Avrupa'da görmüş ve oradaki ahvalini iyice öğrenmiş olan sözlerine inanılır bazı zevattan orada ne suretle imrar-ı eyyal etmiş olduğu hakkında bir hayli tafsilat aldık.”¹² Midhat Cemal Kuntay da birçok sıfatla nitelendirilecek kadar çok Suavî olduğunu ifade eder: “Yepyeni Suavî, çok geri Suavî; Türkçeci Suavî, Arapçacı Suavî; taraflı Suavî, tarafsız Suavî; Türkçü ve Arapçı Suavî; Meşrutiyetçi Suavî ve Meşrutiyet aleyhtarı Suavî; Halifeci ve padişahçı Suavî; Halife ve padişah aleyhtarı Suavî.”¹³ Uzunçarşılı ise, “Suavî, mücadelecî, kendini beğenmiş, nefesine itimadı fazla, ilmîne mağrur fikri inkılapçıdır.”¹⁴ Böylesi ağır ithamlar karşısında Ali Suavî'nin bazı sıfatlarla nitelenmesi ya da bir yerde oturtulması için fikirlerinin ayrıntılı bir şekilde irdelenmesi, yazılarının detaylı bir incelemeden geçirilmesi ve maceralı hayatının iyi bir şekilde takip edilmesi gerekir.

1. Ali Suavî'nin Hayatı

Aksaray'da 8 Aralık 1839¹⁵ tarihinde dünyaya gelen Ali Suavî, Çankırı'nın Çay köyünden İstanbul'a gelerek kâğıt mühreciliği

⁹ İsmail Hami Danişmend, *Ali Suavî'nin Türkçülüğü*, CHP Genel Sekreterliği Neşriyatı, İstanbul 1942, s. 7.

¹⁰ İsmail Hami Danişmend, *Ali Suavî'nin Türkçülüğü*, CHP Genel Sekreterliği Neşriyatı, İstanbul 1942, s. 14.

¹¹ Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 399.

¹² *Tercüman-ı Şark* gazetesi, 11 Mayıs 1878, nr. 44, s. 4.

¹³ Midhat Cemal Kuntay, *Sarıklı İhtilalcî Ali Suavî*, Oğlak Yayınları, İstanbul 2014, s. 186.

¹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Ali Suavi ve Çırağan Vak'ası”, *Belleten*, No 29 Yıl: 1944, s. 75.

¹⁵ Hüseyin Çelik, *Ali Suavî ve Dönemi*, İş Bankası Yayınları İstanbul 1994, s. 41.

(yazılmaya hazırlama) yapan Çepkenoğlu familyasına mensup Hüseyin Efendi'nin oğludur. Bu aileye Çepkenoğlu ailesi denilmesinin nedeni de şudur: Fatih Sultan Mehmet Han Kastamonu'yu zabt eylediği vakit arazi-i meftûhayı mücahitler arasında taksim etmiş idi. Hoca İbrahim kuşağını açıp içindeki parasını cepkenine dökerek köylülere: “Şu paraya mukabil bu araziyi bana satınız” demiştir. Fatih Sultan Mehmed, mûmâ-ileyhin şu hareketini üzerine kendisini kucaklamış ve işte şu vakaya mebni mûmâ-ileyhin nâmına Çepkenoğlu lakabı ilave edilmiştir.”¹⁶ Fatih Sultan Mehmet, Kastamonu'yu fethettiği zaman kazandıkları toprakları savaşımlar arasında paylaşırken Hoca İbrahim'in arazinin köylüler tarafından kendisine satılmasını istemesi için gerçekleştirmiş olduğu eylem üzerine bu unvan Fatih Sultan Mehmet tarafından verilmiştir.

Okullarda ve medreselerde eğitim gören Suavî, rüştiye öğretmenliği sınavlarını birincilikle kazanır. Henüz on sekiz yaşında Simav ve Bursa Rüştiyelerinde öğretmenlik yapar.¹⁷ İstanbul'a döndükten sonra Filibe rüştiyesine tayin edilmişse de orada cemaat teşkilatı yaptığı gerekçesiyle görevine son verilir. Tekrar İstanbul'a gelen Suavî, *Muhbir* gazetesinde eleştirel makaleler kaleme almaya ve camilerde vaazlar vermeye başlar. Gazetede yazılarıyla camilerdeki vaazlarından bir kısmı dönemin yönetimi tarafından hoş karşılanmadığından Kastamonu'ya sürgün edilir. 1869'da sürgüne gönderilmiş olduğu Kastamonu'dan Avrupa'ya kaçar. Böylece Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'nın Genç Osmanlıları arasına katılır. Londra'da *Muhbir* ve Paris'te *Ulûm* gazetelerini çıkararak sürgünde yönetime karşı aykırılığı ortaya koyan muhtelif yazılar yazar. Fransa-Prusya Savaşı sırasında Alman orduları tarafından Paris kuşatılınca 31 Ağustos 1870'te çıkan gazeteyi 25. sayıdan sonra kapatmak zorunda kalır; fakat Lyon'a giderek gazetenin yayımını “*Muvakkaten Ulûm Müşterilerine*” adı altında on bir sayı daha sürdürür. Beşinci Murad, tahta çıkınca İstanbul'a gelerek *Basiret* gazetesinde çalıştığı sırada Mekteb-i Sultani Müdürlüğüne getirilir. Abdülhamit, kendisini bu müdürlükten alır ve altı ay işsiz

¹⁶ *Tercüman-ı Şark* gazetesi, 11 Mayıs 1878, nr. 44, s. 4.

¹⁷ *Tercüman-ı Şark* gazetesi, 11 Mayıs 1878, nr. 44, s. 4.

kalır. Beşinci Murad'ı tekrar tahta çıkarmak için gizli bir cemiyet kurarak çeşitli çalışmalarda bulunur. 20 Mayıs 1878'de grubun çoğunluğunu, kaybedilmiş eyaletlerden gelen sığınmacı Müslümanların oluşturduğu¹⁸ bir grup Rumeli muhaciri ile Çırağan Sarayı'na hücum eder. Beşinci Murad'ı dairesinden çıkarmışken, vaka yerine yetişen Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'nın sopası ile ölür. Abdülhamit'in yönetimine karşı girişilen ilk ayaklanma böylece sona erer. Yıldız yakınlarında gömülü ise de mezarı belli değildir.¹⁹

2. Ali Suavî'nin Avrupa'ya Çıkışı ve Avrupa'daki Çalışmaları

Ali Suavî, 1865-1878 yılları arasındaki on üç yıllık yoğun yazı ve mücadele hayatının dokuz yılını Avrupa'da geçirir. Ateşli ve mücadelecî mizacından, fikirlerini çekinmeden her yerde keskin bir şekilde söylemesinden dolayı hiçbir yerde uzun süre kalamayan Suavî,²⁰ Sukkakini'nin yardımıyla yasal olmayan yollardan Avrupa'ya kaçar.²¹ Ancak önceden Suavî, Kastamonu'dayken Mustafa Fazıl Paşa, kendisine doksan Osmanlı akçesi göndererek onu Paris'e davet ederek, onun vasıtasıyla Paris'te bir gazete çıkarmak ister. Suavî'nin Paris'teki yaşamının maddi anlamda ikame edilmesi noktasında kendisine söz verilir ve ondan sadece İstanbul Beyoğlu'na gelerek orada kendisini bulacak olan adamını görmesi söylenir.²² Suavî, kendisine yapılan bu daveti kabul eder, 18 Mayıs 1867 tarihinde Mustafa Fazıl Paşa'nın adamı Yorgi Stenfalis ile beraber Kastamonu'dan Paris'e kaçar.²³

Ali Suavî'nin 1780-1876 yıllarında Paris'te bulunduğu sürelerdeki hayatının müphemliği hususunda araştırmacılar fikir birliği

¹⁸ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayınları, Ankara 2014, s. 239.

¹⁹ Falih Rıfki Atay, *Baş Veren İnkılâpçı*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 9-10.

²⁰ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 97.

²¹ Mehmet Maksudoğlu, *Osmanlı Tarihi*, Salon Yayınları, 5. Basım, İstanbul 2018, s. 420.

²² Mehmet Gök, "Bir İhtilalci Olarak Ali Suavî", *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 7, Güz 2021, s. 185.

²³ Hüseyin Çelik, *Ali Suavî ve Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2021, s. 88-91.

içindedirler. Bu dönemine ilişkin söylenenler, kimi duyum ve anekdotlardan öteye geçememektedir.²⁴ Fakat Suavî hakkında detaylı bir araştırma ortaya koyan Hüseyin Çelik, Suavî'nin Avrupa'daki yaşamından kimi izler ortaya koymuştur. O, *Ulûm* gazetesinde kaleme aldığı yazılarında arkadaşlarını Yeni Osmanlılar davasına sadık kalmadıkları gerekçesiyle şiddetle tenkit eder. Çelik, Suavî'nin 1871 Eylül ayından 1876 yılının sonbaharına kadarki yaklaşık altı yıllık süre içinde o dönemin yönetimine yönelik herhangi bir yazı yazmamasına da dikkat çeker. Suavî, Paris'te yaşadığı bu yıllarda muhtelif cemiyet ve kişilerle ilişkisini sürdürmüş, bir yandan da kitap veya kitapçıklar yayımlamıştır.²⁵ Fuat Köprülü, Ali Suavî'nin büyük bir âlim ve mütefekkir olmadığını, herhangi bir mütercim ve muktatıf olarak kaldığını, Avrupa'da yaşadığı sürede oryantalistlerin eserlerinden biraz istifade ettiğini ve bunları kaynak göstermeksizin kendi araştırmalarının neticeleri gibi taktim ettiğini belirtir.²⁶

30 Mayıs 1867'de Ali Suavî ve orada bulunun bazı arkadaşlarının Paris'teki bazı devlet büyüklerine suikast teşebbüsünde bulunacakları gerekçesiyle ve Sultan Abdülaziz'in Paris ziyareti bahanesiyle Paris'ten gitmeleri istenilir. Bu nedenle Suavî, Paris'ten Londra'ya geçer.²⁷

Mustafa Fazıl Paşa'nın desteğiyle yurt dışında yayımlanan ilk Türkçe gazete niteliği taşıyan *Muhbir* gazetesi vasıtasıyla Ali Suavî, insanları mobilize ederek ciddi bir kitleye hitap edebilme imkânına ulaşır. Burada, Babiâli'nin dış politikasını, faaliyetlerini her fırsatta eleştirir. Ancak Mustafa Fazıl Paşa'nın İstanbul'a dönmesiyle birlikte kendilerine sağlanan maddi imkânlardan yoksun kalır.²⁸

Ali Suavî'nin Avrupa'da bulunduğu süre içinde fikirlerinden

²⁴ Seyit Battal Uğurlu, "Eklektik Bir Tanzimat Aydını: Ali Suavî Efendi (1838–1878)", *History Studies* Volume 2/2 2010, s. 209.

²⁵ Hüseyin Çelik, *Ali Suavî ve Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2021, s. 289.

²⁶ Mehmet Kaan Çalen, (2015), Ali Suavî'nin "Türk" İsimli Makalesine Dair Bazı Notlar, *Devlet*, Yıl 12, Sayı 458, s. 93.

²⁷ Hüseyin Çelik, *Ali Suavî ve Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2021, s. 95.

²⁸ Mehmet Maksudoğlu, *Osmanlı Tarihi*, Salon Yayınları, 5. Basım, İstanbul 2018, s. 420.

ciddi şekilde etkilendiği isimlerin başında Frederic Le Play gelmektedir. Türkiye'de Le Play'i kendi sosyolojik görüşünün temeli yapan Prens Sabahattin olmakla beraber, ondan ilk söz eden Türk aydını Ali Suavî'dir.²⁹

Avrupa'da yaşamlarını sürdürmekte olan Yeni Osmanlılar'ın çoğu, uğrunda gurbete düştükleri gayenin mevcut koşullarda gerçekleşmesinin mümkün olamayacağını anlayarak vatana dönüş çarelerini aramaya başlarlar. Bunlardan Ali Suavî, ülkeye geri dönmek için izin ister ve Abdülhamit'in tahta çıkışından yaklaşık bir ay sonra Ali Suavî'nin yurda dönmesine izin verilmesi talebi nedeniyle özel af çıkarılarak 29 Eylül 1876 tarihli kararla Suavî'nin yurda dönüşü kabul edilir.³⁰ Böylece Genç Osmanlılar'ın idareyle barışıp sürgünden dönen en son üyesi sarıklı ihtilalci Ali Suavî'dir. Aynı zamanda Abdülhamit'i devirmeye yeltenen ilk kişi de oydu.³¹

3. Tercüman-ı Şark Gazetesine Göre Ali Suavî'nin Hayatı

Ali Suavî, 1838 senesinin Aralık ayında İstanbul'da doğmuştur. Suavî, (Çepkenoğlu) ailesine mensuptur. Bu aileye Çepkenoğlu Familyası denilmesinin sebebi şudur: Fatih Sultan Mehmet Han Kastamonu'yu ele geçirdiği zaman fetih hakkının taalluk ettiği yerler mücahitler arasında paylaşırken Hoca İbrahim, kuşağını açıp içindeki parasını çepkenine dökerek köylülere: "Şu paraya mukabil bu araziyi bana satınız" der. Fatih Sultan Mehmet, onun yapmış olduğu bu hareketinden dolayı kendisini kucaklayarak Çepkenoğlu lakabı takar.

Suavî, on altı yaşındayken hacca gitmek üzere İstanbul'dan ayrılır. Hicaz Kıtası'nı dolaştıktan sonra Suriye üzerinden Anadolu'dan tekrardan İstanbul'a geçer ve burada ailesinin yanında bir süre kalır. Daha sonra tekrardan İstanbul'dan ayrılıp Rumeli'ye giden Suavî, altı sene hiç ara vermeden seyahat eder. 1866 yılında

²⁹ Seyit Battal Uğurlu, "Eklektik Bir Tanzimat Aydını: Ali Suavî Efendi (1838–1878)", *History Studies* Volume 2/2 2010, s. 209.

³⁰ Midhat Cemal Kuntay, *Sarıklı İhtilalci Ali Suavî*, Oğlak Yayınları, İstanbul 2014, s. 128.

³¹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayınları, Ankara 2014, s. 238.

yine İstanbul'a dönerek bir müddet ikametten sonra politika mültecisi sıfatıyla kaçar.

Gazeteye göre Ali Suavî'nin oldukça âlim bir hoca olduğu, on sekiz yaşında Simav'da yirmi yaşında Bursa'da hocalık yaptığı ve Rumeli'ye yaptığı seyahatte matematik ve felsefe hocası unvanına bir de şairlik unvanı ilave etmiştir. Suavî, hocalık unvanını terk etmeyerek seyahati esnasında oldukça önemli memuriyetler icra etmiştir.

Suavî, Türk ve politika mültecisi olduğu halde Avrupa'da pek çok iş yapmıştır. Avrupa ve Amerika gazeteleriyle neşr eylediği bentler herkes tarafından büyük bir dikkatle mütalaa edildiği gibi kitaplarının halkın nazarında muteber tutulduğu ve kendisinin gerek Fransa gerek İngiltere âlimlerinin en meşhur politikşinaslarıyla görüştüğü, ilim ve fennin her şubesinde Avrupa'nın önemli isimleriyle birlikte çalıştığına da vurgu yapılmıştır.³²

4. *Tercüman-ı Şark* Gazetesinde Ali Suavi Hakkındaki İthamlar

Çepkenoğlu ailesinin herkes tarafından bilinen bir aile olmadığı gibi Fatih Sultan Mehmet Han Hazretleri'nin bu aile hakkındaki teveccühünü gösteren herhangi bir delil olmadığı da yazılır. Bunun yanı sıra Ali Suavî'nin muhtelif ilimlere vakıf olduğu inkâr edilemeyecek bir gerçek olduğu; ancak kendisinin dünyanın en birinci âlimi olmak davasına kadar çıkmasının da doğru olmadığı belirtilir. Seyahati sırasında haiz bulunduğu ve iddia eylediği "resmi mühim" memuriyetler bilinmemektedir. İhtimal ki bunlar da Filibe Tahrirat Müdürlüğü ve Mekteb-i Rüşdi hocalığıdır.

Suavî, Avrupa'ya gitmeden evvel İstanbul'dan Kastamonu'ya sürgün edilirken yoldan kaçmıştır. Kendisi kitabetçe pek çok maharete sahip olmadığı gibi kimi makalelerinin fazlasıyla özenip bezenmiş olmasına karşın tarihi bakımdan düzeltilmesi gerektiğine vurgu yapılır. Bunun yanı sıra üslup bakımından da hatalı yazılarının olduğu belirtilir. Onun üslup açısından tuttuğu yol az söyleyip çok anlatmaktır; lakin bunu da ifrata vardığından sözleri muamma ve manasızdır.

³² *Tercüman-ı Şark* gazetesi, "Ali Suavî", 11 Mayıs 1878, nr. 44, s. 4.

Renkten renge giren, halden hale geçen kararsız fikirlere sahip olduğuna dikkat çekilir. Bu düşünceye de şu örnek gösterilir: Önceleri usul-i meşveretin en şiddetli taraftarlarından biri olarak geçen Suavî, daha sonra bu fikrin aleyhinde bulunması ve bu minvalde kaleme aldığı yazıları gösterilir. Avrupa'da birkaç gazete çıkardığı ve bunların dönemin hükümeti tarafından yasaklandığı; fakat halkın yasaklanan şeylere meyletmesi nedeniyle neşriyatı İstanbul halkının dikkatini celp etmiş olmasına karşın buraya geldikten ve serbest bir şekilde yazılarını yazdıktan sonra sarf ettiği sözlerin manasız ve halkın ona karşı göstermiş olduğu teveccühün de boşuna olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca Suavî'nin Mekteb-i Sultani'de teşebbüs ettiği önlemler daha iyi bir duruma getirme, ihya etme değil, maksadının düzeni bozma, karışıklık çıkarma olduğu anlaşılmasıyla görevden alındığına dikkat çekilir.

Suavî, 1295 senesinin Cümâdelûlâ (Cemâziyeevvel)'nin on sekizinci günü girişiminde bulunduğu karışıklıktan dolayı öldürülmüştür. Son zamanlarında söylediği "İngiltere hamaldır. Bir sene hamallık etmezse yaşayamaz" ve "İngiltere'nin on iki bin süvarisi var. Altı bin atı yok" sözlerinin pek garip olduğu ve bunların akli dengesizliğin istimalinde olduğuna vurgu yapılır.³³

5. *Tercüman-ı Şark* Gazetesinde Ali Suavî'nin Avrupa'daki Yaşayışı

Gazetede, Suavî'yi Avrupa'da görmüş ve oradaki durumunu, yaşamını iyice öğrenmiş olan sözlerine inanılır bazı kişilerden orada ne suretle yaşamış olduğu hakkında oldukça teferruatlı bilgiler edindikleri belirtilir.

Gazeteye göre Ali Suavî, Kastamonu'dan Paris'e farklı hallere bürünerek kaçmıştır. İlk başta orada bulunan bazı kimselerin ona yardım ettikleri; ancak kendisinin aza kanaat etmeyip hayırsever ehli olanların sadaka mahiyetinde verdikleri paraları sanki kendisine para vermek zorundalarmış gibi davranması, belli suçları işleyen kişilerden alınan bir para cezası suretinde almaya gayret etmiştir. Dolayısıyla kendisine bu yardımı yapanların ondan yüz

³³ *Tercüman-ı Şark* gazetesi, "Ali Suavî", 11 Mayıs 1878, nr. 44, s. 4.

çevirmesine neden olmuş ve ondan adeta nefret etmelerine, onu gördükleri yerden uzaklaşmaya çalışmışlarına sebebiyet vermiştir. Suavî, Paris'te bulunan Osmanlılardan bu nefreti görüp de onlardan sadaka suretiyle veya edepsizliği vesilesiyle belli suçları işleyen kişilerden alınan bir para cezası suretinde almakta olduğu paralar verilmemeye başlanmıştır. Böyle bir durumdan sonra Avrupalıları dolandırmaya teşebbüs ederek bazı devlet ileri gelenleri sayesinde görüştüğü Avrupalılardan çeşitli edepsizliklerle para istemeye başlamıştır.

Suavî, Paris'te bulunduğu süreçte her türlü kılıfa girmiştir. Kendisini önemli ve gizli bir görevdeymiş gibi göstererek Osmanlı Devleti'nin egemen olduğu topraklardan Avrupa'ya bir boyacı kılığına bürünerek kaçmıştır. Avrupa'da kendisine addettiği görev vesilesiyle pek çok bilgini dolandırmış; ancak bunun gerçek olmadığı anlaşılmasıyla birlikte daha sonra Lehli kıyafetiyle tebdil ile güya Lehistan ihtilalinde zulüm görmüş ve evi barkı yıkılmış bir çaresiz şekilde şunun bunun mürüvvetine sığınmıştır.

İnsan deryası olarak bilinen Paris'te iyi niyetli kişileri dolandırmıştır; fakat arsızlığının sınır tanımaması nedeniyle sahtekârlığını ve yalanlarını gizleyememiştir. Suavî'nin Avrupa'da adeta bürünmediği şekil, giymediği kıyafet kalmamıştır. Hatta bir dönem Fransa polisinin istihbarat defterine kaydolarak pek çok yere rahatlıkla girip çıkmıştır. Nitekim Fransa polisinin de onun yaptığı olumsuzlukların farkına varmasıyla istihbarattan kovulmuştur.

Bu durumdan sonra önüne geleni dolandırmaktan imtina etmeyen Suavî'yi polisler tutuklayarak hapishaneye atmıştır. Bir süre hapishanede kalmasına rağmen Frenklerden dolandırdığı binlerce şahıs birer birer meydana çıkıp herkes hakkını istemeye başlar. Paris'te bulunan Osmanlıların, elçiliklerin ve önemli kişilerin talepleri doğrultusunda Suavî adına bir hesap açılarak onun için para toplanmış ve bu para ile dolandırdığı adamlara ödemeleri yapılarak onları davadan vaz geçirilip onu cezaevinden çıkarılabildiği görülmüştür. Fakat talepler ya da araçlar vasıtasıyla cezaevinden salınmasına karşın Fransa'da ikamet etmemesi şartıyla bırakılmış olduğundan Fransa'dan İngiltere'nin Londra şehrine geçmiştir.

Londra'da Paris'teki gibi evvela politika mültecilerinden ve Lehistan mazlumlarından bulunmak suretiyle birkaç kalıp değiştirdikten sonra nihayetinde dolandırıcılıkta karar kılmıştır. Lakin Londra polisi, Suavî'nin geçmişi bildiklerinden dolayı onu yankesici sıfatıyla İngiltere hududundan dışına çıkarmışlardır. Bu defa da Paris'e gelip bir müddet yapmış olduğu yüz kızartıcı eylemlerini gizleme çabası içerisine girmişse de Fransa polisi Suavî'yi yine ikinci defa olmak üzere en alçak edepsizlerin karargâhına yani hapis haneye koyup tutuklamıştır. Belli bir süre hapis hanede kaldıktan sonra tekrardan bazı önemli kişilerin araya girmesiyle hapis haneden çıkar; ancak şehirden şehire dolaşarak dolandırıcılığa devam etmiştir.

Ali Suavî, Ali Paşa'nın vefatıyla Mahmut Paşa Hazretleri sadarete geçtiği vakit sefarethaneye müracaatla Memalik-i Osmaniye'ye geri gelmek için izin istemiş; ancak onun bu talebi reddedilmiştir. O, bu husus için çabalamaktan çekinmemiş, nihayetinde dönüşüne izin verilmiştir. Geldikten sonra birçok halkın adeta teveccühüne mazhar olmuş, çeşitli vesilelerle saray-ı hümayûna kadar girmiştir. Mekteb-i Sultani Nezaretî'ne tayin edildiği zaman kendisini tanıyan Avrupalılar hayret ve şaşkınlık içerisinde kalmışlardır.

Ali Suavî, Paris'te halkı çeşitli şekillerde dolandırdığı için herkes ondan nefret etmiş, hatta iki kez hapse atıldığından dolayı Frenklere garaz bağlayarak burada ekseriyetle Avrupalılara hakarete kalktığı, Mekteb-i Sultani'de ne kadar Avrupalı öğretmen varsa hepsini çıkarmaya çalışmıştır. Mekteb-i Sultani'nin Avrupalı hocaları Suavî'nin Fransız diline yeterince vakıf olmadığını söylemişlerdir. Hatta Ali Suavî'nin Avrupa'da edepsizlikle hayli şöhreti bulunduğunu ve *Neue Freie Presse* adlı gazetede Bursa'da rüştiye hocasıyken bir öğrenciye kötü gözle baktığı yazılmıştır.

Ali Suavî'nin ölümü, bir nimet olarak nitelendirilir. Hatta bir nimetten öte bütün insanlar için oldukça hayırlı olduğu yazılır. Buna gerekçe olarak da Suavî, sağ oldukça insanları dolandırmaya devam edeceği, türlü edepsizlikler yapacağı söylenilir. Ancak bazı kesimlerin onun ölümüne inanmadıkları hatta ölmediklerini söy-

ledikleri; fakat bedenen öldüğü gerçek olduğu gibi yıllarca yaptığı olumsuzluklarla da ölmeyeceği milletçe unutulmayacağına da dikkat çekilir.

Hüsnü Paşa'nın Ali Suavî'ye "Suavî-i Gavi" dediği ve Suavî'nin sonradan takınmış olduğu "Suavî" adı sözlükte yola ve gece uykusuzluğuna dayanma kuvveti bulunan anlamında olduğu belirtilmiş ve gerçekten de onun fesatlık yolunda her şeye katlandığı ifade edilmiştir.

Ali Suavî'nin başına toplamış olduğu yarım akıllıları, Rodop halkına yardım etme gayesiyle sarf ettiği sözleriyle onları kandırdıktan sonra birer aylıkları olmak üzere onlara üçer lira vermiştir. Bu paraları düşmanlarımızdan almış olduğuna da dikkat çekilmiştir.³⁴

Sonuç

Türkçülükten İslamcılığa, laisizmden batıcılığa kadar farklı düşünsel ve ideolojik hareketler adına faaliyet göstermiş bir aksiyoner ve düşünür olarak varsayılan Ali Suavî, Tanzimat Dönemi düşünce hayatı içinde önemli bir kişiliktir. O, Tanzimat Dönemi Türk aydınları arasında gerek girift yaşantısı ve ölümü, gerekse tezatlıklarla dolu ileri sürdüğü fikirleri açısından keskin kalemiyle edebiyatımızda iz bırakarak modern Türk düşüncesinin ilginç ve tartışmalı isimlerinden birisi haline gelmiştir. Ali Suavî, yaşamında, sanatında bitimsiz umutlara, paradoksal bir düşünce dünyasına sahip olmuştur. Dolayısıyla bu paradoksal yapı, yaşam tarzı, mizacı, zaafı, bazı fikirleri ve kişiliğinin hâkim olduğu patolojik özellikleri onu edebiyatımızda ilginç ve tartışılır hale getirmekle birlikte sembolleştirmenin yanı sıra onun hakkında daima ciddi hükümler verilmesine ve ağır ithamlarda bulunmasına da neden olmuştur.

Ali Suavî, geleneksel eğitim ile yetişmesine ve ülema sınıfı içinde yer bulmasına karşın, dönemin ilerici/modernist gruplarıyla görüşmüş; ancak onlarla da anlaşıp uyuşamamıştır. İslâmî kesimin

³⁴ *Tercüman-ı Şark* gazetesi, "Suavî'nin Avrupa'da Yaşayışı", 14 Mayıs 1878, nr. 47, s. 3-4.

nazarında İngiliz ajanı ve Batıcı, modernistlerin ve Avrupalıların nazarında da katı bir fundamentalist olarak damgalanmıştır. Nihayetinde o, ölçü ve sınırlarını tamamen kendisinin çizdiği bir ideolojinin peşinde koşan, kendini ölçü alan, siyasal yalnızlığı tercih eden bir fikir ve aksiyon adamı olmuştur. İlintili olduğu idari, toplumsal ve kültürel oluşumlar içindeki yerine kalıcılık kazandıramamış olmasından dolayı fikirleri, ölümünden sonra sürdürülmemiştir. Sınırları zorlayan bazı tutum ve düşüncelerinden dolayı lehinde ve aleyhinde oldukça çelişik yargılara varıldığı için tarihe bulanık bir portre olarak kaydedilmiştir.

Ali Suavî'nin 1780-1876 yıllarında Paris'te bulunduğu sürelerdeki hayatının müphemliği hususunda araştırmacılar fikir birliği içindedirler. Ancak bu dönemine ilişkin ortaya konulanlar, kimi duyum ve anekdotlardan öteye geçtiği söylenemez. Suavî, Avrupa'ya kaçmadan önce İstanbul'da çıkarmış olduğu gazetelerde kaleme almış olduğu yazılarda Osmanlı toplumunun yeniden ihyası ve imarı noktasında fikirler yürütmüş, çözümler ortaya koymuştur. *Tercüman-ı Şark* gazetesinde, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve sosyal sıkıntılarına çözüm bulmak için kafa yoran Ali Suavî'nin muhtelif ilimlere vakıf olduğu inkâr edilemeyecek bir gerçek olduğu; ancak kendisi dünyanın en birinci âlimi olmak davasına kadar çıkmasının da doğru olmadığını belirtmiştir.

Suavî, Paris'te bulunduğu yıllarda muhtelif cemiyet ve kişilerle ilişkisini sürdürüp, onlarla iletişim halinde bulunmuştur. Fransa ve İngiltere âlimleriyle en meşhur politikşinaslarıyla görüşmüş, ilim ve fennin her şubesinde Avrupa'nın önemli isimleriyle birlikte çalışmıştır. Bunun yanı sıra oryantalistlerin eserlerinin tesirinden kalan Suavî, edebî eserler de kaleme almıştır, kitapları halkın nazarında muteber tutulduğuna dikkat çekilmiştir. Avrupa'da yayımlanan gazetelerle neşr eylediği ve kaleme almış olduğu bentlere halk tarafından büyük bir teveccüh gösterilmiştir.

Ali Suavî, Avrupa'ya kaçtıktan sonra orada bulunanların ona yardım ettikleri; ancak o, kendisine sadaka mahiyetinde verilen paraları adeta bir zorunluluk olarak telakki etmiştir. Bu da kendisine yardımı yapanların ondan yüz çevirmesine sebebiyet vermiş,

hatta ondan nefret etmelerine neden olmuştur. Kendisine yapılan maddi yardımların kesilmesiyle Avrupalıları dolandırmaya teşebbüs etmiştir. Suavî, Paris'te bulunduğu süreçte her türlü kılıfa girmiş, kendisini önemli ve gizli bir görevdeymiş gibi göstermiştir. Burada kendisine addettiği görev vesilesiyle birçok bilgini dolandırmış; ancak kendisine atfetmiş olduğu görevlerin gerçek olmadığı anlaşılmasıyla Lehli kıyafetiyle Lehistan ihtilalinde zulüm görmüş ve evi barkı yıkılmış bir çaresiz şekilde başkalarının cömertliğine sığınmıştır.

Suavî, bir dönem Fransa devleti adına istihbarat vazifesi de görmüştür. Fakat Fransa polisinin onun yaptığı dolandırıcılıklarının farkına varmasıyla istihbarattan kovulmuştur. Akabinde önüne geleni dolandırmaktan çekinmeyen Suavî'yi polisler tutuklayarak hapishaneye atmıştır. Frenklerden dolandırdığı kişiler alacaklarını istemeleriyle Paris'te bulunan Osmanlıların öncülüğünde Suavî adına bir hesap açılarak para toplanmıştır. Toplanan paralarla alacaklıların ödemelerinin yapılmasıyla ve Fransa'da kalmamak koşuluyla Suavî, cezaevinden çıkartılmıştır. Koşulu salıverilen Ali Suavî, oradan Londra'ya geçmiştir.

Suavî, Londra'da da Paris'teki gibi milleti dolandırmaya başlamıştır. Fakat Londra polisi, Suavî'nin geçmişini bildiği için onu İngiltere'den kovmuştur. Fransa'dan kalmamak koşuluyla cezaevinden serbest bırakılan Suavî, tekrardan Paris'e geri dönünce Fransa polisi tarafından hapse atılmıştır. Bir süre hapishanede kaldıktan sonra hapishaneden çıkan Suavî, şehirden şehire dolaşarak dolandırıcılığa devam etmiştir. *Tercüman-ı Şark'a* göre Onun Avrupa'da dolandırıcılıkta oldukça şöhretli olduğu ve *Neue Freie Presse* adlı gazetede Bursa'da rüştiye hocasıyken bir öğrenciye kötü gözle baktığı yazılmış olduğu da belirtilmiştir.

Kaynaklar

Atay, Falih Rıfkı, *Baş Veren İnkılapçı*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1997.

Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Hazırlayan: Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.

- Çelen, Mehmet Kaan, (2015), Ali Suavî'nin "Türk" İsimli Makalesine Dair Bazı Notlar, *Devlet*, Yıl 12, Sayı 458, s. 93-96.
- Çelik, Hüseyin, Ali Suavî ve Dönemi, İletişim Yayınları, İstanbul 2021.
- Danışmend, İsmail Hami, *Ali Suavî'nin Türkçülüğü*, CHP Genel Sekreterliği Neşriyatı, İstanbul 1942.
- Gök, Mehmet, "Bir İhtilalci Olarak Ali Suavî", *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 7, Güz 2021, s. 173-198.
- İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Ali Suavi ve Çırağan Vak'ası", *Belleten*, No 29 Yıl: 1944, s. 71-118.
- Kuntay, Midhat Cemal, *Sarıklı İhtilalci Ali Suavî*, Oğlak Yayınları, İstanbul 2014.
- Lewis, Bernard *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayınları, Ankara 2014.
- Maksudoğlu, Mehmet, *Osmanlı Tarihi*, Salon Yayınları, 5. Basım, İstanbul 2018.
- Mardin, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016.
- Tercüman-ı Şark* gazetesi, 11 Mayıs 1878, nr. 44.
- Uçman, Abdullah, "Ali Suavî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, 1989, s. 445-448.
- Uğurlu, Seyit Battal, "Eklektik Bir Tanzimat Aydını: Ali Suavî Efendi (1838-1878)", *History Studies*, Volume 2/2 2010, s. 207-221.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Ali Suavi ve Çırağan Vak'ası", *Belleten*, No 29 Yıl: 1944, s. 71-118.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

